

UOT 631.155.6

MİLLİ İQTİSADİYYATIN İNKİŞAFI VƏ İXRAC POTENSİALINDAN SƏMƏRƏLİ İSTİFADƏ PROBLEMLƏRİ**Z.T.ƏHMƏDOV****Gəncə Dövlət Universiteti****T.S.ƏHMƏDOVA****Azərbaycan Texnologiya Universiteti**

Məqalədə milli iqtisadiyyatın inkişafında və xarici iqtisadi əlaqələrin genişlənməsində ixrac potensialından səmərəli istifadə problemləri araşdırılmışdır. Son dövrlərdə respublikamızda qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bağlı müxtəlif problemlərin həlli istiqamətində, o cümlədən aqrar sahənin inkişafı ilə bağlı mühüm işlər görülmüşdür. Bu baxımdan məqalədə respublikadan ixrac olunan məhsulların 2010-2015-ci illər üzrə quruluşu araşdırılmış, ixracın strukturunda aqrar sahənin tutduğu mövqe müəyyənləşdirilmiş, aqrar sahə məhsullarının xarici bazara çıxış yolları araşdırılmış, ixracın stimullaşdırılması istiqamətində müxtəlif təkliflər verilmişdir.

Acar sözlər: *İxrac potensialı, ÜDM, kənd təsərrüfatı, aqrar bölmə, makro iqtisadi göstəricilər, gömrük rüsumları, gömrük sistemi, tənzimləmə, investisiyalar.*

İxrac potensialının tənzimlənməsində başlıca məqsəd milli iqtisadiyyatın davamlı inkişafının təmini və makroiqtisadi sabitliyin qorunub saxlanılmasıdır. Digər tərəfdən ixrac potensialının yüksəldilməsi, ondan milli iqtisadiyyatın inkişafında səmərəli istifadə edilməsi üçün makroiqtisadi sabitlik və davamlı inkişafda əsas şərtlər kimi çıxış edir. Bir sözlə, bu iki amil bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədirlər. Buna görə də ixrac potensialının tənzimlənməsi məsələlərindən bəhs edərkən makroiqtisadi inkişaf göstəricilərinin öyrənilməsi və iqtisadi inkişaf xüsusiyyətlərinin, milli iqtisadiyyatda müşahidə edilən tendensiyaların kompleks tədqiqi zəruridir.

1990-cı illərin ortalarından başlayaraq milli iqtisadiyyatda əldə edilmiş sabitlik sonrakı illərdə makroiqtisadi inkişafın əsasına çevrilmişdir. Ölkəyə xarici investisiyaların cəlb edilməsi, xarici-iqtisadi əlaqələrin qurulması, maliyyə sabitliyinin təmini və digər bu kimi amillər nəticə etibarilə 1997-ci ildən başlayaraq özünü əsas makroiqtisadi göstərici olan Ümumi Daxili Məhsulun artımında göstərmişdir. Hətta indi Azərbaycan iqtisadi artım sürətinə görə dünya ölkələri arasında ön sıralarda durur. Neft sektorunda əldə edilmiş nailiyyətlər, bu sektordan qazanan gəlirlər hesabına iri investisiya layihələrinin reallaşdırılması, Dövlət büdcəsi gəlirlərinin son bir neçə il ərzində 2 dəfəyə qədər artması, xarici iqtisadi əlaqələrin genişlənməsi, hökumətin regionların inkişafına daha ciddi diqqət yetirərək bir sıra proqramların icrasına başlaması və digər bu kimi amillər sürətli iqtisadi inkişafın əsasına çevrilmişdir. 2005-2010-cu illər ərzində ölkədə istehsal olunan ÜDM-in hər nəfərə düşən dəyəri 1482 manatdan 4719 manata qədər yüksəlmişdir. 2011-cü ildə bu göstərici 5716 manat, 2012-ci ildə 5898 manat, 2013-cü ildə 6213 manat, 2014-cü ildə 6227 manat və 2015-ci ildə isə 5666 manat olmuşdur.

Milli iqtisadiyyatda inkişaf və bu inkişafın sürətlənməsi bəzi sahələrin ixrac potensiallarından istifadə imkanlarını da yaxşılaşdırmışdır. Təbii ki, bu yüksəliş bəzi sahələrdə istehsal edilən məhsulların ölkə xaricinə çıxışının səviyyəsinin yüksəlməsinə müsbət təsir etmişdir. Qeyd edilənlər baxımından ixrac potensialından səmərəli istifadə məqsədi ilə onun tənzimlənməsinə böyük ehtiyac vardır.

Azərbaycanda dövlətin iqtisadi siyasətinin əsas prioritetlərindən biri qeyri-neft sektorlarının inkişaf etdirilməsi, regionların inkişafına nail olunmasıdır. Bu baxımdan ölkənin aqrar sektoru xüsusi diqqət mərkəzindədir. Aqrar sektor həm də böyük ixrac potensialına malikdir və bu potensialdan istifadənin yüksəldilməsi uzun illərdir ki, qarşıda duran aktual məsələlərdən biridir.

ÜDM-in sahələr üzrə strukturuna diqqət yetirsək, görürük ki, kənd təsərrüfatının buradakı xüsusi çəkisi 2000-ci ildəki 16,1 faizdən 2005-ci ildə 9,1 faizə, 2010-cu ildə 5,5 faizə, 2011 və 2012-ci illərdə 5,1 faizə, 2013-cü ildə 5,4 faizə, 2014-cü ildə 5,4 faizə, 2015-ci ildə isə 6,2 faizə enmişdir.

Ölkə Prezidentinin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən uğurlu iqtisadi siyasət ölkəmizin davamlı dinamik inkişafını şərtləndirmiş, dövlətimizin siyasi və iqtisadi qüdrətinin artması, xalqın rifah halının yaxşılaşması, qarşıya qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsi, həyata keçirilmiş işlərin, əldə edilmiş nəticələrinin həcmi baxımından diqqətəlayiq olmuşdur. ÜDM-in istehsalı 2010-cu ildə 42465,0 milyon manat, 2011-ci ildə 52082,0 milyon manat, 2012-ci ildə 54743,7 milyon manat, 2013-cü ildə 58182,0 milyon manat, 2014-cü ildə 59014,1 milyon manat və 2015-ci ildə isə 54352,1 milyon manat olmuşdur.

Göründüyü kimi, 2015-ci ildə ÜDM istehsalı 2010-cu ilə nisbətən 28,0 faiz, 2011-ci ilə nisbətən isə 4,3 faiz

artmışdır. Lakin müəyyən səbəblər üzündən 2015-ci ildə ÜDM 2012-ci ilə nisbətən 0,7 faiz, 2013-cü ilə 6,6 faiz və 2014-cü ilə nisbətən isə 7,9 faiz azalmışdır. Bu səbəblərdən ən əsası yaxın Şərq ölkələrində gedən müharibələrdə ki, bu müharibələr dünya neft bazarında neft məhsulları qiymətlərinin kəskin surətdə aşağı düşməsinə səbəb olmuşdur. Bizim respublika da dünya neft bazarını neft məhsulları ilə təmin edən ölkələrdən biridir.

O da qeyd olunmalıdır ki, müqayisə edilən illərdə digər sahələrdə ÜDM-un artımı müşahidə olunmuşdur. Buna kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq, tikinti sahəsini, nəqliyyat, rabitəni və s. sahələri misal göstərmək olar.

Ümumilikdə isə ÜDM-un tərkibində sənaye məhsullarının xüsusi çəkisinin azalması bu tərkibdə digər sahələrin xüsusi çəkisinin artmasına səbəb olmuşdur. Məsələn, bu tərkibdə kənd təsərrüfatı məhsullarının xüsusi çəkisi 2011-ci ildə 5,1 faizdən 2015-ci ildə 6,2 faizə yüksəlmişdir.

Qeyd edilənləri nəzərə alaraq respublikamızda təsərrüfat kategoriyaları üzrə kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunun illər üzrə artım dinamikasını nəzərdən keçirək.

Cədvəl 1-dən göründüyü kimi bütün təsərrüfat kategoriyaları üzrə kənd təsərrüfatının ÜDM 2010-cu ildə 3877,7 milyon manat olmuşdur və bunun 1999, 2 milyon manatı və ya 51,6 faizi bitkiçilik, 1878,5 milyon manatı və ya 48,4 faizi heyvandarlıq sahələrinin payına düşür.

Cədvəl 1. Təsərrüfat kategoriyaları üzrə kənd təsərrüfatının Ümumi Daxili Məhsulu (faktiki qiymətlərlə, milyon manat)

Göstəricilər	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015-ci ildə 2010-cu ilə nisbətən, %-lə.
Bütün təsərrüfat kategoriyaları üzrə Cəmi:	3877,7	4525,2	4844,6	5244,6	5225,8	5635,3	145,3
o cümlədən: bitkiçilikdə	1999,2	2339,8	2458,2	2629,6	2449,4	2761,1	138,1
heyvandarlıqda	1878,5	2185,4	2386,4	2615,0	2776,4	2874,2	153,0
İt müəssisələrində və s. təşkilatlarda	192,9	236,0	319,4	363,9	404,5	410,1	213,9
o cümlədən: bitkiçilikdə	60,0	82,2	97,3	120,5	111,8	132,5	220,8
heyvandarlıqda	132,6	153,8	222,1	243,4	292,7	277,6	209,3
Fərdi sahibkarlar, ailə, kəndli və ev təsərrüfatları. Cəmi:	3685,1	4289,2	4525,2	4880,7	4821,3	5225,2	141,8
o cümlədən: bitkiçilikdə	1939,2	2257,6	2360,9	2509,1	2337,6	2628,6	135,6
heyvandarlıqda	1745,9	2031,6	2164,3	2371,6	2483,7	2596,6	148,7

2010-cu ildə kənd təsərrüfatında yaranmış ÜDM-un 5,0 faizi yəni 410,1 milyon manatı kənd təsərrüfatı müəssisələrinin və s. təşkilatların, 95,0 faizi və ya 5225,2 milyon manatı isə fərdi sahibkarların, ailə və kəndli və ev təsərrüfatlarının payına düşmüşdür. Qeyd olunmalıdır

ki, qeyd bu göstəricilər 2011, 2012, 2013, 2014 və 2015-ci illər üzrə dinamik şəkildə inkişaf etmişdir.

2015-ci ildə kənd təsərrüfatının ÜDM-u 5244,8 milyon manat olmuş, onun demək olar ki, yarısı bitkiçilik sahələrinin, yarısı isə, heyvandarlıq sahələrinin payına düşmüşdür.

2015 -ci ildə kənd təsərrüfatında yaranmış ÜDM-un 369, 9 milyon manatı və ya 6,9 faizi kənd təsərrüfatı müəssisələrinin və s. təşkilatların, 4880,7 milyon manatı və ya 99,1 faizi isə fərdi sahibkarların, ailə, kəndli və ev təsərrüfatlarının payına düşmüşdür.

2015 -ci ildə müqayisə edilən illərə nisbətən bu göstəricilər mütənəsib olaraq 45,3 faiz, 24,5 faiz, 16,3 faiz, 7,4 faiz və 7,8 faiz artmışdır və bu artım müsbət hal kimi qiymətləndirilməlidir və təbii ki, bu artımlar Respublika kənd təsərrüfatı məhsullarının ixrac potensialının yüksəlməsinə müsbət təsir etmişdir.

İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə ÜDM-un strukturunda xam neft və təbii qaz hasilatı 2010-cu ildə 45,0 faizdən 2015-ci ildə 25,3 faizə düşmüşdür. Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq üzrə isə bu göstərici 2010-cu ildə 5,5 faizdən 2015-ci ildə 6,2 faizə qədər yüksəlmişdir.

ÜDM- un tərkibində müqayisə edilən illərdə xam neft və təbii qaz hasilatının azalması və bu tərkibdə kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq məhsulları istehsalının artması, təbii ki, ixrac məhsullarının tərkibində də ikincinin xüsusi çəkisinin yüksəlməsinə müsbət təsir etməyə bilməz. Bu qeyd etdiyimiz fikir öz əksini ixrac barədə statistik məlumatlarda tapmışdır. Belə ki, 2010-cu ildə kənd təsərrüfatı və onun emalı məhsullarının ixracı məbləği 591953, 0 min ABŞ dolları həcmində və ümumi ixracın 2,7 faizini təşkil etmişdirsə, bu rəqəm 2015-ci ildə 765938,2 min ABŞ dolları təşkil etmiş, ümumi ixrac məhsullarının 6,7 faizini təşkil etmişdir və bu göstərici 2015-ci ildə 2010-cu ilə nisbətən 29,4 faiz artmışdır.

Bu artımın digər səbəbləri də vardır. Belə ki, son dövrlərdə aqrar sahəyə dövlət dəstəyi daha da güclənmişdir. Prezidentin Sərəncamına əsasən 2013-cü ilin Dövlət büdcəsindən 80,0 milyon manat vəsaitin ayrılması hesabına, həmin ildə 598,8 min nəfər fiziki və 12 hüquqi şəxsə əkin sahəsinin becərilməsində istifadə edilmiş yanacaq və motor yağlarına, mineral gübrələrin guzəştlə satılmasına, buğda istehsalçılarına səpilən hər hektar sahəyə görə 80 manat yardımın verilməsi təmin edilmişdir. Bu məqsədlə 68,9 milyon manat vəsait sərf olunmuşdur. Tədqiqatlar göstər ki, belə yardımların nəticəsi olaraq əvvəlki ilə nisbətən kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə bütövlükdə əkilən sahə 2,0 min hektar, payızlıq taxıl və buğda sahələri isə 261 min hektar artmışdır.

Son illər aqrar sektorda fəaliyyət göstərən fermerlərə və sahibkarlara dövlət dəstəyi davam etmişdir. Bu da öz növbəsində kənd təsərrüfatı məhsullarının, aqrar sənaye məhsullarının istehsalına və həm də ixracına

müsbət təsir göstərmişdir. Belə dəstək tədbirlərinə misal olaraq kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı ilə məşğul olan hüquqi şəxslərin mənfəət vergisindən, əlavə dəyər vergisindən, sadələşdirilmiş vergidən və həmin fəaliyyət prosesində istifadə olunan obyektlərin əmlak vergisindən, fiziki şəxslər isə əlavə dəyər vergisindən və əmlak vergisindən azad edilmələrini göstərə bilərik. Qeyd edilənləri iqtisadi siyasətin mühüm tərkib hissəsi kimi qiymətləndirmək olar.

Hökumətin iqtisadi siyasətində aqrar bölmənin inkişaf prioritetləri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

- torpaq və su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmini;
- kənd təsərrüfatında suvarma və meliorasiya təminatının bərpası;
- aqrar bölmənin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi;
- aqrar bölmənin xarncı istehsalı və emalı sahələrinin əlaqəli inkişafının dəstəklənməsi;
- rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalının artırılması - stimullaşdırılması;
- aqrar bölmənin maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması;
- aqrar bölmənin hüquqi-normativ bazasının təkmilləşdirilməsi;
- aqrar bölmənin elmi-metodik təminatının və kadr hazırlığı sisteminin təkmilləşdirilməsi.

Cədvəl 2-nin məlumatlarından göründüyü kimi (2005-2015) müqayisə edilən illərdə xarici ticarət dövriyyəsində ixrac məhsullarının dəyəri mövcud qiymətlərlə idxal məhsullarının dəyərindən yüksək olmuşdur. Bu Azərbaycanda istehsal olunan məhsulların rəqabət qabiliyyətliliyinin artmasının təzahür formalarındandır.

Cədvəl 2. Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət dövriyyəsi (mln ABŞ dolları)

İllər	Ticarət dövriyyəsi	İdxal	İxrac	Saldo (+; -)
2005	8558,4	4211,2	4347,2	136,0
2006	11638,9	5266,7	6372,2	1105,5
2007	11771,7	5713,5	6058,2	344,7
2008	54926,0	7170,0	47756,0	40586,1
2009	20824,5	6123,1	14701,4	8578,3
2010	27960,8	6600,6	21360,2	14759,6
2011	36326,9	9756,0	26570,9	16814,9
2012	33560,9	9652,9	23908,0	14255,1
2013	34687,9	10712,5	23975,4	13262,9
2014	31016,3	9187,7	21828,6	12640,9
2015	20645,9	9221,4	11424,5	2203,1

2005-ci ildə respublikamızdan ixrac olunan məhsullar 43 47,2 mln ABŞ dolları olmuşdursa, bu göstərici 2010-cu ildə 21 360,2 mln ABŞ dolları və 2015-ci ildə 11424,5 mln ABŞ dolları olmuşdur. 2005-ci ildə xarici ticarət dövriyyəsi 136,0 mln ABŞ dolları, 2010-cu ildə 14 759,6 mln ABŞ dolları, 2015-ci ildə 2203,1 mln ABŞ dolları qədər müsbət Saldoya malik olmuşdur. Bu

göstərici 2015-ci ildə 2005-ci ildən 162 dəfə yüksək, 2010-cu ilə nisbətən isə 85,1 faiz aşağıdır.

İstər aqrar bölmənin, istərsə də digər sahələrin ixrac potensialının yüksəldilməsində və onun nəticələrindən milli iqtisadiyyatın inkişafı üçün səmərəli istifadə edilməsində özəl bölmənin, xüsusi mülkiyyətə əsaslanan sahibkarlığın rolu xüsusi vurğulanmalıdır. Nəzərə alınmalıdır ki, qeyri-neft sektoru üzrə ixrac potensialı əsasən özəl bölmə hesabına formalaşır. Bu baxımdan müasir iqtisadi proseslər şəraitində dövlətin sahibkarlığa dəstəyi xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Müxtəlif dövrləri əhatə edən Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramının qəbulundan və həmin proqramda nəzərdə tutulan tədbirlərin reallaşdırıldığı illər ərzində ölkədə sahibkarlığın inkişafına göstərilən diqqət və qayğı nəticəsində özəl sektora maraq xeyli artmışdır. Bunun nəticəsi olaraq 2015 -ci ildə ÜDM-in strukturunda özəl bölmənin payı əvvəlki illərə nisbətən xeyli artaraq 87,0 faizə çatmış, son üç il ərzində açılmış yeni iş yerlərinin də 85,0 faizindən çoxu da özəl sektorun payına düşmüşdür. Dövlət büdcəsi gəlirlərinin də böyük hissəsi bu sektorda formalaşır.

Qeyd etmək lazımdır ki, son dörd ildə ölkə üzrə yaradılmış yeni müəssisələrin 60 faizdən çoxu paytaxtın payına düşüb. Məhz buna görədir ki, Azərbaycan hökuməti iqtisadi sahədəki siyasətinin prioritetlərindən biri kimi ölkə regionlarının inkişaf etdirilməsini müəyyənləşdirmişdir. Tədqiqatlar göstərir ki, regionlarda çoxsaylı müəssisələrin yaradılmasına, inkişafına dəstək verilməsi, regionlarda infrastrukturun inkişaf etdirilməsi ixrac potensialından səmərəli istifadə üçün geniş imkanlar açır. Sənaye sahəsində əsas məqsədlərdən biri olaraq regionlardakı sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin bərpası, yeni müəssisələrin yaradılması, eləcə də kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı müəssisələrinin istehsal imkanlarının artırılmasına xüsusi diqqətin yetirilməsidir.

Regionlarda yaradılmış və ölkənin ixrac potensialının yüksəldilməsində xüsusi rolu olan müəssisələrdən bir neçəsinin iqtisadi göstəricilərinə nəzər salaq.

Abşeron iqtisadi rayonunda qeyd edilən dövrdə fəaliyyətə başlamış «Tam» Qida Sənayesi Müəssisəsində 150 çeşiddən çox şirniyyat məhsulu istehsal edilir və müəssisənin gündəlik gücü 10 tondur. Burada 500 nəfərdən çox işçi çalışır. Müəssisənin yüksək keyfiyyətli məhsulları yerli tələbatı ödəməklə yanaşı, həm də ixrac olunaraq xarici bazarlara - Gürcüstana, Orta Asiya ölkələrinə də göndərilir.

Sumqayıt şəhərində fəaliyyətə başlamış «Bismak» MMC Qida-Sənaye Kompleksi də bu qəbildən olan müəssisədir və 20-yədək çeşiddə məhsul istehsal edən bu müəssisəyə əsas texnologiyalar Almaniyadan, Rusiyadan və Türkiyədən gətirilmiş və müasir avadanlıqlar quraşdırılmışdır. Kompleksdə dəyirman, qənnadı fabriki, biskvit və makaron sexi fəaliyyət göstərir. Burada sutkada 12 ton qənnadı məmulatı, 3 ton vafli, 20

ton makaron istehsal olunur, bu müəssisənin də məhsulları xarici ölkələrə ixrac olunur.

2005-ci ildən başlayaraq Qəbələ rayonunda «Gilan Holding»in tərkibində olan müəssisələr tərəfindən müxtəlif məhsullar istehsalı sahələri qurulmuşdur. Konserv zavodunu, fındıq emalı və çörək zavodlarını, tikinti materialları istehsalı müəssisələri kompleksini, qum-çınqıl zavodunu və asfalt zavodunu, kərpic zavodunu və digərlərini buna misal göstərmək olar.

Son illər regionlarda fəaliyyət göstərən müəssisələrdən inkişafı daha çox diqqəti cəlb edənlərdən biri də «Şəki-İpək» ASC-dir. Respublikanın baramaçılıq və pambıqçılıq rayonlarında 20 min nəfərə yaxın yerli sakin mövsümi işlərə cəlb edilmişdir və müəssisə əsasən ixrac təyinatlıdır.

İmişli Şəkər Zavodu 2006-cı ildə işə salınmışdır. Azərbaycanın ilk şəkər zavodu olan bu müəssisənin işə salınması kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişafına, bölgələrdə işsizliyin aradan qaldırılmasına böyük köməklik göstərmişdir. Bu müəssisə həm ixrac potensialına görə, həm də regionda məşğulluğun artırılması baxımından ən strateji müəssisələrdən biridir.

Respublikamız bəzi məhsulların idxalatçısı olan ölkədən bu məhsulların ixracatçısı olan ölkəyə çevrilmişdir ki, bu məhsullardan biri də şəkərdir.

Cədvəl 3. İqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiya

(milyon manat)

İllər	Cəmi	o cümlədən				
		sənaye	kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	Tikinti	nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	informasiya və rabitə
2000	967,8	670,1	6,5	3,4	44,1	45,3
2005	5769,9	4176,0	40,7	46,1	517,2	158,0
2010	9905,7	4276,2	431,0	113,8	2419,1	212,0
2011	12799,1	5369,8	437,3	225,9	2515,7	310,8
2012	15407,3	6039,9	648,8	499,0	2621,1	329,5
2013	17850,8	7499,6	574,3	707,8	3570,0	200,7
2014	17618,6	7639,5	363,9	2221,7	2440,6	157,5
2015	15957,0	8499,9	355,4	2123,5	2199,9	335,3

İxrac potensialından səmərəli istifadədə və onun iqtisadi inkişaf istiqamətində tənzimlənməsində iqtisadiyyata qoyulan investisiyalar mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu investisiyaların bir hissəsi mövcud istehsal sahələrinin inkişafına, o cümlədən də bu sahələrdə ixracın artımına yönəldilir, onların əsas hissəsi yeni istehsal, xidmət və infrastruktur sahələrinin yaradılmasına istiqamətləndirilir. Bu da öz növbəsində, ölkədə real iqtisadi artımın yüksəlişinə səbəb olur.

Statistik göstəricilərin müqayisəli təhlili göstərir ki, iqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar 2010-2015-ci illərdə il ərzində ölkə iqtisadiyyatına qoyulan investisiyaların həcmi 16 dəfə, o cümlədən kənd təsərrüfatı üçün qoyulan investisiyaların illik həcmi isə 18,0 faiz azalmışdır.

Cədvəl 3-ün məlumatlarından göründüyü kimi iqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş

investisiyaların tərkibində sənaye sahələrinə yönəldilən investisiyaların xüsusi çəkisi daha yüksəkdir. Bu hal təbiiidir. Çünki sənaye sahələri kapital tutumlu sahələrdir.

Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, əsas kapitalla yönəldilmiş ümumi investisiyaların tərkibində digər sahələrin xüsusi çəkisi bütövlükdə sənaye sahələrinə qoyulan investisiyaların xüsusi çəkisinin azalması hesabına bir qədər qalxmışdır. Məhz bunun nəticəsidir ki, kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu 2010-cu ildəki 3877,7 milyon manatdan 2015-ci ildə 5635, 9 milyon manata yüksəlmişdir. Kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunun isə əsas hissəsi fərdi sahibkarlığın, ailə, kəndli və ev təsərrüfatının payına düşür. Bu pay 2010-cu ildə 95,0 faiz, 2015-ci ildə isə 92,3 faiz təşkil etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ixrac potensialından səmərəli istifadə göstəricilərindən biri də ölkənin ixracının artım səviyyəsi, mövcud sahələrin ixrac potensiallarına uyğunluğu məsələsidir. İxracın səviyyəsi və artım tempi ölkədəki iqtisadi inkişafa uyğunluğunu araşdırmaq məqsədilə müxtəlif müqayisələr aparmaq olar. Bunlardan ən əsası ölkənin əsas makroiqtisadi göstəricisi olan ÜDM-də ixracın payı və bu iki göstəricinin artım templərinin müqayisəsidir.

Məlum olduğu kimi, ÜDM hesablanarkən onun tərkibindəki əsas hissələrdən biri olan ixrac götürülür. Belə ki, son dövrdə, ÜDM-in artım tempi ixracın artımını üstələmişdir. Bu da ondan xəbər verir ki, ÜDM-in artımında başqa amillərin rolu yüksəlmişdir. Bir sözlə, bu ilkin, sadə bir təhlil olsa da onu göstərir ki, ixracın artımı ölkədəki iqtisadi artımla adekvat deyildir. Ölkədəki makroiqtisadi sabitlikdən, artan maliyyə resurslarından daha səmərəli istifadə etməklə ixrac potensiallarını effektiv reallaşdırmaq olar.

Cədvəl 4. ÜDM və ixrac arasında nisbət (milyon manat).

İllər	ÜDM	ÜDM istehsalının artım tempi % -lə	İxrac	İxracın artım tempi % -lə	İxracın ÜDM-də tutduğu xüsusi çəkisi % -lə
2010	42465,0	100	21360,1	100	50,3
2011	52082,0	122,6	26570,9	124,4	51,0
2012	54743,7	128,9	23908,0	111,9	43,7
2013	58182,0	137,0	23975,4	112,2	41,2
2015	59014,1	139,0	21828,6	102,9	34,0
	54352,1	128,0	11424,5	53,5	21,0

Ölkədə ixrac potensialından səmərəli istifadəyə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən və onun tənzimlənməsinin əsas aləti olan amillərdən biri də gömrük sistemi və onun inkişafı məsələləridir. Gömrük sisteminin, gömrük tarif tənzimlənməsinin cari vəziyyəti, həm də xarici ticarətin liberallaşdırılma səviyyəsini xarakterizə edir.

Azərbaycanın iqtisadi inkişaf strategiyasında gömrük sisteminin növbəti illərdə aşağıdakı istiqamətlərdə inkişafı nəzərdə tutulub:

-yerli istehsalçıların maraqları və istehsal olunan məhsulların rəqabət qabiliyyətinin artırılması nəzərə

alınmaqla gömrük rüsumlarının dərəcələrinin çevik tənzimlənməsi;

- gömrük tənzimlənməsi zamanı ölkə iqtisadiyyatının investisiya mallarına artan tələbatının nəzərə alınması;

- bütün hallarda malların idxalı zamanı gömrük siyasətinin ən vacib istiqamətlərindən biri kimi xammal və investisiya yönümlü mallara daha əlverişli gömrük rüsumlarının tətbiqi;

- gömrük xidmətinin təkmilləşdirilməsi, gömrük işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi, gömrük rəsmiləşdirilməsi prosedurlarının daha da sadələşdirilməsi, qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulması ilə mübarizənin səmərəliliyinin artırılması, gömrük brokeri institutları yaradılması istiqamətlərində tədbirlərin görülməsi;

- daxili bazarın qorunması tədbirlərinin gömrük siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi gündəmdə qalması və.

-gömrük xidmətinin təkmilləşdirilməsi, gömrük işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi, gömrük rəsmiləşdirilməsi prosedurlarının daha da sadələşdirilməsi, qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulması ilə mübarizənin səmərəliliyinin artırılması, gömrük brokeri institutlarının yaradılması istiqamətlərində tədbirlərin görülməsi;

- daxili bazarın qorunması tədbirlərinin gömrük siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi olaraq qalması və s..

Belə bir qənaətə gəlmək olar ki, düzgün strategiya iqtisadi inkişafı, ixrac potensialından istifadə səviyyəsinin yüksəldilməsinin stimullaşdırılmasını təmin edəcəkdir. İxrac potensiallarından xarici ticarətdə daha dolğun istifadə olunması üçün bu məsələyə diqqət aidıyyatı qurumların daimi diqqət mərkəzində olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan rəqəmlərdə 2016.Bakı,2016; 2.Azərbaycanın kənd təsərrüfatı 2016. Statistik məcmuə. Bakı,2016.

Развитие национальной экономики и проблемы рационального использования экспортного потенциала

З.Ахмедов, Т.Ахмедова

В статье исследуются проблемы рационального использования экспортного потенциала в развитии национальной экономики и расширении внешних экономических отношений. За последний период в республике ведутся работы в различных направлениях связанных с развитием не-нефтяного сектора, в том числе с развитием аграрного сектора. С этой точки зрения в статье исследуется структура продуктов экспортируемых с 2010-го по 2015-ый год, установлены место и позиции аграрного сектора в структуре экспорта и пути выхода продуктов аграрного сектора на внешний рынок, а также даны различные предложения направленные на стимулирование экспорта.

Ключевые слова: потенциал экспорта, ВВП, сельское хозяйство, аграрный сектор, макро экономические показатели, таможенные тарифы, таможенные системы, регулирование, инвестиции.

The development of national economy and problems of rational use of export potential

Z.Akhmedov, T.Akhmedova

It is researched the problem of rational use of export potential in development of national economics and increasing of outward economical relations. For the last period in our republic it is spending works in various directions connected with none-oil sector, also with development of agrarian sector. On this point of view it is researched the structure of products exported on 2010/2015 year, it is established the place and positions of agrarian sector in structure of export and the ways of input of products of agrarian sector on outward market and also is given various suggestions directed on stimulation of export.

Key words: potential of export, OGP, agriculture, agrarian sector, macro economical indications, custom rates, custom systems, regulation, investments.